

O ZAGREBAČKOM KAJKAVSKOM GOVORU

1. Još od vremena velikih migracija pred Turcima Zagreb je središte u kojem se skupljaju nositelji svih triju hrvatskih narječja, raznoraznih dijalekata i organskih govora.

Zagreb leži na sjecištu dvaju dijalekata kajkavskoga narječja: zagorskoga i turopoljsko-posavskoga. Osim toga, u njegovoj neposrednoj blizini, između Sutle i Zaprešića, relativno je velika naseobina kajkavskih ikavaca, doseljenih čakavaca, koji su i do danas očuvali neke jezične osobine svojega predmigracijskoga govora — u akcentu, u fonetici, u leksičkom blagu.¹ I nedaleki konzervativni samoborski, okićki, plješivički, ozaljski i drugi jugozapadni kajkavski govori imaju niz jezičnih elemenata koji se razlikuju od paralelnih jezičnih osobina u istočnijim kajkavskim krajevima i identični su ili veoma slični tim osobinama u nekim čakavskim govorima (mnogi ikavizmi ili ikavsko-ekavska kontinuantna staroga jata, glas *a* na mjestu poluglasa ili nezamijenjeni poluglas, glas *ć*, koji može imati i fonološku vrijednost, glasovi *š* i *ž*, regionalno ograničeni, i neke druge fonetske pojave; izostajanje metatonijskoga dugosilaznog akcenta u nekim položajima tipičnim za ostale kajkavske govore; mnoge izolekse vežu te govore s čakavskim, a ne s ostalim kajkavskim govorima).² Sa sjeveroistočne strane Zagreba teritorijalno veoma su bliski današnjem gradskom području i prigorški govori zelinskoga tipa,³ a s istoka govori ssevetsko-dugoselskoga tipa.

Zagreb se u posljednjim godinama naglo širi: mnoga seoska naselja postala su dio grada, seoske se kuće gube među golemim zgradama novih gradskih stambenih naselja, a starosjedioci postaju nezatna manjina u tim naseljima. Najveći se dio starosjedilaca raseljuje — kućice koje sme-

¹ Usp. A. Šojat, *Kajkavski ikavci kraj Sutle*, Rasprave Instituta za jezik (= RIJ) 2, 37–44, Zagreb 1973. i stručnu literaturu o tim govorima koja se tamo navodi.

² Usp. A. Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*, RIJ 2, 51–72.

³ Usp. I. Kalinski i A. Šojat, *Zelinski tip govora*, RIJ 2, 21–36.

taju urbanističkom planu ruše se, a njihovi se vlasnici sele u novoizgrađene stanove, ponajčešće daleko od dotadanih svojih bivališta. Rezultat tih preseljavanja starosjedilačkoga kajkavskog stanovništva jest gubljenje geografski određenoga dijalekatskoga kajkavskog mozaika na području današnjega Zagreba, mozaika koji je sve do tih zbivanja, tj. do danas, na neki način djelovao na formiranje zagrebačkoga, gradskoga komunikativnoga kajkavskoga govora, odnosno njegovih varijanata.

Do drugoga svjetskog rata Zagreb je obuhvaćao područje Gornjega i Donjega grada, uključujući u Donji grad na zapadu Černomerec i Trešnjevku, na jugu Horvate (»Horvaćanska cesta«) i Trnje, na istoku dio Dubrave, da spomenem samo neka sela koja su početkom ovoga stoljeća, pa i kasnije, bila izvan gradskih granica. Sela Markuševac, Remete, Bukovec, Retkovec, Slanovec i druga obližnja sjeveroistočna i istočna sela, kao i sela na jugu i zapadu Zagreba, na primjer Jakuševac, Remetinec, Blato, Vrapče, tipološki su pripadala, a starosjedilačkim svojim dijelom i danas pripadaju turopoljsko-posavskom dijalektu. Originalni govori sela na sjeveru, na primjer u Šestinama i Mikulićima po svojim su osobinama pripadnici zagorskoga dijalekta.

2. Između 1959. i 1965. godine proučavao sam govor starosjedilaca u nekim selima koja su danas dio Zagreba. U vezi sa svojom temom ovdje ću samo napomenuti da sam već onda konstatirao neke promjene originalnih govornih osobina pod velikim utjecajem svakodnevnoga dodira nositelja tih govora sa zagrebačkim gradskim stanovništvom, i kajkavske, i štokavske, i čakavske govorne osnovice. Zapazio sam odstupanja od originalnoga njihova akcenta — kakav je prikazao prof. Stjepan Ivšić u svojoj raspravi *Jezik Hrvata kajkavaca*⁴ — u smjeru zagrebačke gradske kajkavske akcentuacije. U Šestinama sam u nekih govornika (a već se onda, 1964. g., tek malen dio stanovništva još bavio isključivo ratarstvom, većina je radila u zagrebačkim poduzećima, sva se djeca školovala, a velik dio mladeži pohađao srednje škole u centru Zagreba) redovito bilježio akcent *s kôkošju, z rûkami, sÿbota, nêdeļa, gen. pl. vûkof, prez. bëži i sl. mjesto sobôta, nedêļa, s kokošjû, z rukâmi, vukôf, beži i sl.*, kakav je akcent bio u većine ispitanika, osobito onih koji su se bavili samo ratarstvom. U fonetici, također pod utjecajem gradskoga govora, u nekih se govornika razlikovanje tipičnih seoskih kajkavskih vokalnih fonema i glasova svelo na minimum. Sličnih sam pojava zabilježio i po drugim istraživanim selima, npr. u Gornjem Vrapču mnogi su ispitanici mjesto glasova *ę* i *ę* govorili »srednje« *e*, mjesto *q* ili *ua* »srednje« *a*, u morfologiji su se, uz starije, onda još mnogo frekventnije oblike pojavljivali i oblici obični u Zagrebu, na primjer *po nđstima, z rêćima* uz obične oblike *po nofti, z rêćmi*; u akcentuaciji se, kako vidimo, već mogao prenositi akcent sa starijega mjesta u riječi ili su mu se mijenjale fiziološke karakteristike. U turopoljskim selima, osobito onima uz Savu

⁴ Ljetopis JAZU 48, Zagreb 1936.

s juga Zagreba, koja su danas dio grada, zabilježio sam sporadično izbjegavanje otvorenih, zatvorenih, odnosno labijaliziranih vokala (*sělo* > *sělo*, *sěno* > *sěno*, *vrâk* > *vrâk*, *vôk* > *vûk*), dugosilazni akcent mjesto akuta (*pišem* > *pišem*), pa i gubljenje fonološke razlikovnosti akcenata (*vôlem* > *vôlima*, *žěnam* > *žěnama*, *f sělē* > *f sělima*, *f šūma* > *f šūmama*, *z vôki* > *z vûkima*).

Takve i slične promjene originalnih dijalekatskih osobina govore nam o utjecaju nekajkavskih govora, osobito standardnog jezika, na kajkavski govor zagrebačkoga područja. Slične se promjene događaju, i to najprije upravo u navedenim kajkavskim osobinama, ali s mnogo manjim intenzitetom i sa zanemarljivim definitivnim rezultatima, i u drugim kajkavskim sredinama kad dolaze u snažniji doticaj s drugim narječjem ili s drugim narječjima. Te su promjene karakteristične za *kajkavsku koine*,⁵ kojom se iole školovani kajkavci služe u razgovoru sa stranim ljudima, bez obzira na dijalekatsku pripadnost tih svojih sugovornika. U cijelom tom kompleksu promjena tipičnih osobina organskih govora najvažniju ulogu ima psihički odnos kajkavca prema svojem govoru, prema socijalnoj oznaci seoske kajkavštine. Otkako je kajkavština prestala postojati kao medij književnosti i općenito javnoga priopćavanja — dugotrajnim proganjanjem kajkavskih strukturalnih i leksičkih osobina iz javnoga života, iz književnosti čak i onda kad bi te osobine služile za stilski potrebnu oznaku ambijenta⁶ — originalna je seoska kajkavština dugo vremena bila za mnoge njezine pripadnike, pa i za mnoge nedovoljno upućene nekajkavce, govor manje vrijednosti.

3. Međutim, zagrebački je kajkavski govor, s jezičnim obilježjima koja ga već odavno dijele od najbliže seoske kajkavske okolice, i danas još jezik socijalnoga prestiža u Zagrebu. Unatoč činjenici da je Zagreb privlačan centar za čitavo područje SR Hrvatske, pa i za stanovništvo drugih republika, unatoč činjenici da je statistika već pred desetak godina utvrdila da oko 80 posto Zagrepčana ili nije rođeno u Zagrebu ili im se barem jedan roditelj doselio iz kojega drugoga kraja — Zagreb je još uvijek kajkavski grad. I »najtvrdi« štokavci, ako nisu intelektualci, ako se po dužnosti, po zadatku svojega radnog mjesta ili funkcije ne bave javnim priopćavanjem, nastoje svoj govor, pa bio i uzoran u štokavskom smislu, tj. veoma blizak književnom jeziku, prilagoditi osobinama zagrebačkoga kajkavskoga govora. Njihova su djeca štokavci tako dugo dok ne iziđu na ulicu da se igraju, dok ne pođu u školu, dok se ne pomiješaju s djecom starosjedilaca.

Osnovna je karakteristika zagrebačke kajkavske koinē da se u njoj miješaju kajkavski govorni elementi sa štokavskima. Količinski odnos štokavskih osobina prema kajkavskima ovisan je o školovanosti i načitanosti govornika, ovisan je i o raspoloženju, o prilikama, o društvu u

⁵ Usp. Thomas F. Magner, *Kajkavian Koine*, Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov, München 1971.

⁶ Usp. npr. djela A. Kovačića, Ks. Š. Đalskoga i dr.

kojem se govornik nalazi. Čak i u obiteljskoj sredini ravnopravno se smjenjuju neke zagrebačke kajkavske i izrazito štokavske značajke, ponajčešće u ovisnosti o temi razgovora. Velik dio Zagrepčana neprestano uči književni jezik i njim se svakodnevno služi; svi pismeni Zagrepčani (nažalost, ima i nepismenih) čitaju gotovo isključivo tekstove na standardnom jeziku — u novinama, časopisima, belestrici, u znanstvenim raspravama, u knjigama o bilo kojem problemu čovjekova života; u svim obiteljima koje posjeduju radio-aparat ili televizor svakoga se dana satima i satima sluša književni jezik, i hrvatske i srpske varijante. Štokavština je u Zagrebu neprekidno prisutna — nužna i neminovna, neizbježiva. A unatoč tomu, da ponovim, Zagreb je još uvijek kajkavski grad, tj. zagrebačka koinè pripada kajkavskom narječju.

4. Da pokušamo objasniti što je to zapravo zagrebački kajkavski govor, postoji li jedan jedinstveni kajkavski idiom koji služi kao zagrebačka kajkavska koinè — tj. kao gradski razgovorni jezik pri čijem se ostvarenju gube raznolike dijalekatske osobine raznolikih organskih govora i slijevaju u novi, jedinstveni razgovorni jezik; je li zagrebačka kajkavska koinè razgovorni jezik koji ima strogo određene, uvijek jednake svoje fonetske, akcenatske i fonološke, morfološke i tvorbene, sintaktične i leksičke oznake — ili ima više međusobno različitih varijanata zagrebačke kajkavštine.

Ukratko ću iznijeti osnovne jezične karakteristike koje izdvajaju zagrebački kajkavski govor od drugih, seoskih kajkavskih govora i koje mu daju osobito mjesto u kajkavskom narječju.

Prvo ćemo pokušati izdvojiti neke govorne osobine koje su jednake i u kajkavskom i u štokavskom izražavanju zagrebačkih kajkavaca, onih Zagrepčana koji nose i prenose tipičan gradski zagrebački govor.

To je u prvom redu fonološki sustav od 5 vokala. Iako ima i nekih drugih kajkavskih govora s takvim vokalnim sustavom (uglavnom na jugozapadnom kajkavskom području), nije nimalo vjerojatno da je ta osobina zagrebačke kajkavštine nastala kao rezultat kontakta s njima — sva sela koja okružuju donedavni Zagreb s bilo koje strane imaju sustav od 7 vokala.

Najuočljivija pojava u morfologiji jest ujednačivanje dativa, lokativa i instrumentala plurala po štokavskom uzoru (*se'lakima*, *'uhima*, *'šnjadericama*, *'ludima*, *'kostima*,⁷ tako i u zamjeničkoj i u pridjevskoj promjeni: *'našim*, *'dobrim*, *'velikim*, za sva tri spomenuta padeža). U dativu singulara pridjeva ž. roda isključivi je nastavak *-oj* (*'mladoj*, *'dobroj*). Ostaci starijih kajkavskih oblika različitih od štokavskih u deklinaciji su veoma rijetki.

U zagrebačkoj se kajkavskoj koinè mnoge kajkavske osobine mijesaju sa štokavskim, na svim jezičnim razinama.

⁷ Znak ' (koji je u ovom radu upotrijebljen zbog tehničkih razloga) označuje mjesto akcenta, a ne fiziološki ekspiratoran akcenat (o realizacijama zagrebačkoga kajkavskog akcenta govori se u t. 6).

Eto, kako znamo, zagrebački su kajkavci ekavci. Međutim, sasvim su redovite i ekavsko-jekavske dublete, kao na primjer 'dete — 'djete, 'del (m.) — 'djel, 'lepši — 'lepši, 'posle — 'posle itd., a u nekim je riječima književni lik u potpunosti istisnuo ekavski, kao u primjerima 'prije, 'sije, 'smijem se (ali 'smem, 'ne smem, npr.: 'ne smem 'reči).

Kontinuantna poluglasa u zagrebačkoj je kajkavštini također dvostruka — na mjestu gdje je nekada bio primarni ili sekundarni poluglas može biti kajkavsko e ('posel, 'pes, 'pesek, 'sinek, 'rupček, 'dečec, 'mulec, 'rekel, 'mogel, 'došel), ali je kontinuantna a i leksički i kategorijski proširenija ('starac, 'tast, 'snaha, 'dan, 'danas, 'san, 'sašam, 'staklo, 'sav, 'jedan, 'tamni, 'ja sam, 'van, 'vani itd.). Obje su ove zamjene ponajčešće različito distribuirane leksički i kategorijski, ali se također smjenjuju i u istim oblicima ('rubec — 'rubac, be'težen — be'težan. Alternacija e — a na mjestu poluglasa veoma je stara u zagrebačkoj kajkavštini, potvrđena je već u 17. stoljeću.

Dubletni kajkavsko-štokavski oblici i inače su česti: 'vjutro — u'jutro, 'v grat — u 'grat, 'najgorji — 'najgori, 'puščal — 'puštal, 'z mamom — 's mamom, gen. pl. 'koňof — 'koňa, imp. 'zemi — 'uzmi, 'morti — 'možda itd.

Osnovna oznaka kajkavskoga narječja — upitno-odnosna zamjenica *kaj* karakterizira i zagrebačku kajkavštinu. Ali, zaniijekano, uz kajkavski se oblik 'nikaj veoma često govori i 'niš, 'ništ ili 'ništa (tako i 'nekaj — 'neš — 'nešt).⁸ I u slozenicama s prijedlozima pretežu štokavizirani oblici, ili su u potpunosti istisnuli kajkavske: 'zakaj i 'zaš — 'zašt — 'zašto, ali samo 'pošto a ne pokaj (u značenju pitanja za dijenu: 'pošto 'jabuke?, drugo je po 'kaj, npr. po 'kaj si 'došel?).

Neke se kajkavske riječi upotrebljavaju još samo kao stilska oznaka, u »zafrkavanju«, u šali, na primjer *betežnik*, *be'težen* ili *be'težan* uz stilski neobojene riječi *boles'nik*, *'bolestan*.

U ovoj prilici ne prikazujem sve pojave takve vrste na različitim jezičnim razinama, niti ne donosim leksički popis pojava potpunog ili djelomičnog odstupanja od kajkavskih osobina, ali držim da su i navedeni podaci dovoljni da nam pokažu koliko je snažan utjecaj štokavštine, u prvom redu standardnoga jezika, na zagrebački kajkavski govor.

5. Međutim, najveći je dio jezičnih osobina zagrebačke koinè ostao kajkavski. Upozorit ću samo na neke od njih — potpuni opis i razrada zagrebačkih kajkavskih jezičnih osobina kao i odstupanja od njih zahtijeva opsežnu monografiju.⁹

⁸ Također veoma stare karakteristike zagrebačke kajkavštine, potvrđene u staroj kajkavskoj književnosti (o zagrebačkoj dijalekatnoj osnovici kajkavskoga književnog jezika v. A. Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske — Jezik stare kajkavske književnosti*, KAJ, Zagreb 1969, br. 5, str. 66 i dr.).

⁹ Vrijedni se podaci u tom smislu mogu naći u raspravi T. F. Magnera *A Zagreb Kajkavian Dialect*, Pennsylvania State University, Pennsylvania 1966.

Karakteristična je osobina govora zagrebačkih kajkavaca, bez obzira na to služe li se svojom kajkavštinom ili se izražavaju književnim jezikom, obezvučenje krajnjih zvučnih suglasnika, što se događa u svim tipičnim kajkavskim govorima. Kao ni drugi kajkavci (izuzevši pripadnike onih kajkavskih govora koji su pod supstratnim ili adstratnim utjecajem štokavštine ili čakavštine) ni kajkavski Zagrepčani ne razlikuju glasove č i ć, ğ i đ, jednako tako u svojoj koinè kao i kad govore književnim jezikom. Makar postoje velike štokavske regije u kojima su ti parovi također svedeni samo na jedan fonem (na primjer po Slavoniji i po Bosni), ta je osobina u zagrebačkom govoru kajkavska, autohtona. Zagrebački kajkavci, kao i drugi kajkavci, (osim ako nisu profesionalno prisiljeni na to) u štokavskom svojem izražavanju ne izgovaraju spomenute štokavske suglasnike na štokavski način — ti su glasovi artikulacijski i auditivno svedeni nekako na sredinu između oponentskih štokavskih parnjaka č ≠ ć, odnosno ğ ≠ đ. Neki Zagrepčani te svoje afrikate ne izgovaraju potpuno sliveno kao štokavci. Osobito se često čuju sastavni dijelovi afrikate pri izgovoru glasa c, koji se izgovara na njemački način (çiga'reta kao njem. Zigarette).

Veoma uočljiva je kajkavska fonetska pojava čuvanje glasa l na kraju sloga, u svakom položaju (npr. stol, vol, sol, 'teral — 'tiral, htel — štel, gen. sg. 'stolca, 'telca itd.).

U morfologiji, uz oblike u kojima se miješaju kajkavski i štokavski ili štokavizirani likovi, postoje i nezamjenjive, izrazito kajkavske pojave.

U deklinaciji se, na primjer, ne provodi promjena velara ispred i u paradigmatskim nastavcima (u 'ruki, na 'Trešnjevki, ju'naki, z 'rogima), instrumental zamjenice ja ima samo kajkavske oblike 'z menom (ili 's menom) (u instr. zamjenica 'ti, 'sebe alterniraju likovi 'tebom i 'tobom, 'sebom i 'sobom). Kajkavski je i tipičan zagrebački gen. pl. imenica tipova 'guska, 'stolac s paradigmatskim morfemom -ih (npr. 'imate 'kruških?, 'nema dost 'stolcih), koji se proširio i u imenice tipa 'žena (npr. bes 'tih 'pločih), uz običniji oblik s nultim morfemom (usp. pet 'bap — 'kilavo 'dete). U imenica tipova dan, 'selo također mogu alternirati kajkavski pluralni genitivni morfemi (usp. 'leto 'dan, 'puno 'danof, 'pet 'sel, i 'selih), uz štokavski oblik toga padeža (štokavski se oblici Gpl, dakako, pojavljuju i u m. i ž. rodu).

U konjugaciji se, primjerice, futur tvori isključivo na kajkavski način — prezentom bum, buš... i participom aktivnim ('došel bum, 'bumo 'vidli); 3. lice plurala prezenta uvijek svršava na -ju ('nosiju, 'vidiju, 'hoćeju — 'oćeju, 'staneju, 'nejdeju, 'počmeju). Prezent glagola 'moći glasi 'morem, 'moreš... 'moreju, a negirani 'nemrem, 'nemreš..., zagrebački je prezent 'razmem... 'razme, 'razmemo... (sve se više govori i: ra'zumijem); u imperativu glagola kao 'reči analogan je palatal ('reči, 'spečite), oblici imperativa kao štokavsko-čakavsko pomozi, lezi ne pripadaju tipičnoj koinè (govori se: po'mogni, 'legni si/se, itd., itd.).

6. Interferencija različitih govornih struktura djelovala je na odvajanje tipične zagrebačke kajkavske akcentuacije od troakcenatske kajkavske akcentuacije, koja vlada u golemoj pretežitosti kajkavskih seoskih, organskih govora, pa i u bližoj i u daljoj zagrebačkoj okolici.

U zagrebačkoj kajkavštini više ne egzistira tzv. kajkavski akcent. Na njegovu se mjestu mogu ostvariti različiti akcenti — i dugi uzlazni akcent, približno štokavske fiziologije, i dugi silazni, kajkavskoga ili, približno, štokavskoga tipa, i tzv. tromi akcent, i tzv. poludugi akcent (razlika između »tromog« i »poludugog« akcenta uglavnom je kvantitativna a ne intonativna).

U najvećem dijelu varijanata zagrebačkoga kajkavskoga govora ista je sudbina i dugoga silaznog akcenta, koji se također može ostvariti bilo kojom od navedenih fonetskih akcenatskih realizacija.

Nekadašnji se kratki akcent ponajčešće ostvaruje kao »tromi« akcent, ali i na njegovu se mjestu može realizirati koji od drugih akcenata.

Iz izloženoga se vidi da se sva tri tipična kajkavska akcenta mogu stopiti u »tromom«, odn. »poludugom« akcentu. Tu dakle zagrebačku urbanu kajkavštinu (i u pojedinim gradskim četvrtima, i u govoru različitih generacija, i u govoru različitih slojeva gradskog stanovništva) u najvećem broju njezinih realizacija karakterizira gubitak fonološke relevantnosti akcenta — i po kvantiteti naglašenoga sloga (usp. npr. 'sra:m te 'bi:lo = 'sram te 'bilo, be'da:k = be'dak, 'z gra:da = 'z grada, 'doma = 'do:ma, pepe'lara = pepe'la:ra itd.), i po intonaciji dugih akcenata (usp. npr. fála = fâla, cêli = cêli, v grádu = v grádu, odvîja se = odvîja se itd.), a veoma često i po mjestu akcenta, premda je velikom broju gramatičkih kategorija staro mjesto (kajkavskih) dugih akcenata očuvano (usp. npr. se'kira — 'sekira, si'kira — 'sikira, 'sjekira, že'lezni — 'železni — 'žežezni, ot'prta — 'otprta, ali, redovito, ka'put, ru'kaf, Jugo'slavija, odo'brava, za'pišem, pa'klenski itd.

Gubitak fonološke vrijednosti akcenata nije običan u kajkavskom narječju, ali nije ni nepoznat (usp. npr. sličan rezultat interferencije različitih jezičnih sustava u govoru Ruda kraj Samobora).¹⁰

Međutim, takvo akcenatsko stanje nije u zagrebačkoj kajkavštini jedino. U periferijskim naseljima (donekle i na predratnoj periferiji) pod utjecajem dijalekatskoga supstrata opozicija između dugih i kratkih naglašenih slogova može biti očuvana, pa se takav dvoakcenatski sustav prenosi, dakako, i u središnje dijelove grada. Tomu se utjecaju pridružuje, u mnogo većoj mjeri i djelotvornosti, i neprestani utjecaj standardnoga jezika, tako da je i u govoru staroga središta Zagreba očita težnja prema ponovnom uspostavljanju opreke po kvantiteti naglašenoga sloga (dakako, pri tom se dužina sloga pod nekadašnjim metatonijskim, tipičnim kajkavskim, dugim silaznim akcentom ne može restaurirati!).

¹⁰ Usp. A. Šojat, o. c. (bilj. 2), str. 55—56.

S fonološkog je gledišta, dakle, tipična zagrebačka kajkavska akcentuacija jednoakcenatska, s jakim težnjama da prijeđe u dvoakcenatsku, ali je, kako je pokazano, u svim varijantama zagrebačke kajkavske koinè s fonetskoga gledišta situacija drugačija.

Distribucija akcenta u priličnoj je mjeri očuvala starije kajkavsko stanje (usp. npr. redovito čuvanje mjesta kajkavskih dugih akcenata i čuvanje mjesta kajkavskoga kratkog akcenta, osim na ultimi, sporadički u svim vrstama riječi, redovito u oblicima prefiguriranih glagola (usp. *po'd-našali, na'pravili, na'pravil, po'svadili su se, o'bečali*). Prijenos kratkoga akcenta s ultime, osobito kad riječ završava vokalom, također je karakterističan za mnoge kajkavske govore, a u nekim kajkavskim govorima zastupljeno je i prenošenje akcenta iz sredine riječi na prethodni dugi slog, tj. gubitak prednaglasnih dužina, kako se to dogodilo i u zagrebačkoj kajkavskoj akcentuaciji (usp. *'narot < nāròd, 'živeti < živèti*).

Izrazito kajkavska osobina jest i gubitak dužine u zanaglasnim slogovima.

Za zagrebačku kajkavsku akcentuaciju tipičan je analoški akcent u oblicima mnogih gramatičkih kategorija (npr. prema nom. sg. *'jezik < < jezik, 'žena < ženà* redovito je u cijeloj paradigmi akcent na prvom slogu: gen. sg. *'jezika, dat sg. 'jeziku, gen. sg. 'žene, instr. sg. 'ženom, dat. -lok.-instr. pl. 'ženama, tako i 'narod — 'naroda — 'narodi — 'narodima, prema akcentu *'leti, 'sedi* i u pluralu prez. akcent je na prvom slogu, prema imperativu *'reči* pluralni je oblik *'rečite* itd.). Premda ta pojava može biti rezultat unutarnje evolucije zagrebačke kajkavštine, vjerojatnije je da je uzrokovana paralelnim stanjem štokavskoga prenošenja akcenata, a sigurno je da se i u onim gradskim područjima gdje je još sporadički moguće starije stanje pod utjecajem standardnog jezika učvršćuje i širi.*

Ovaj kratak pregled osobina zagrebačke kajkavske koinè završit ću konstatacijom da je zagrebačka kajkavština pod izvanredno snažnim utjecajem standardnog jezika, da se pod tim utjecajem neprestano mijenja, da su danas mnogi štokavski likovi — i fonetski, i morfološki, i leksički — potpuno ravnopravni sa starijim kajkavskim zagrebačkim likovima. U toj kontaktnoj i interferencijskoj stvarnosti treba i gubitak akcenatske razlikovne funkcije tumačiti kao rezultat dugotrajne koegzistencije kajkavskog, štokavskog, u određenoj mjeri i čakavskog narječja, pa i zajedničkoga života različitih jezika (nekada jaka prisutnost njemačkoga, danas, donekle, slovenskoga, pa i drugih jugoslavenskih jezika).

7. U svojem sam tekstu rabio termine *zagrebački kajkavski govor, zagrebačka kajkavska koinè, zagrebačka kajkavština* i sl., koji pretpostavljaju jedinstvenost kajkavskoga sustava u zagrebačkom kajkavskom govoru. Međutim, izložene činjenice pokazuju da je taj govor zapravo konglomerat, u kojem se pojavljuju štokavski jezični elementi u veoma različitoj frekvenciji i ustaljenosti u govoru pojedinaca, u govoru poje-

dinih generacija i socijalnih skupina. Osim toga, u njemu se uz *zajedničke kajkavske* govorne osobine ostvaruje i niz *različitih*, koje su ponajčešće vezane uz supstratni govor pojedinih dijelova grada. Kako sam već rekao, Zagreb leži na području različitih kajkavskih dijalekatskih tipova i potpuno je jasno da je seoski kajkavski supstrat, ako se očuvao u iole znatnijoj mjeri, djelovao — i da djeluje — svojim tipičnim karakteristikama na govor doseljenika, osobito na govor njihove djece. U školskom i kasnijom dobnom uzrastu starijedioci unose i u svoj, naučeni, gradski govor poneke od svojih organskih govornih osobina i šire ih u sredini u kojoj žive, u kojoj se školuju i rade. I tako u zagrebačkoj koiné nastaju varijante tipične za različite gradske predjele. Ta pojava nije nova. I prije rata razlikovao se po nekim osobinama govor stanovnika Gornjega grada od govora na periferiji, ponešto se drugačije govorilo na Peščenici nego na Lašćini, nego na Ksaveru, na Sv. Duhu, Černomercu ili na Trešnjevci. Na različitost kajkavskih govornih pojedinosti može osim supstrata djelovati i govor veće grupe ljudi koji su iz jednoga kajkavskoga dijalekatskoga područja doselili u isti zagrebački predio.¹¹

Mnogobrojni su, dakle, faktori koji uzrokuju varijantne likove u zagrebačkoj kajkavštini, kao što su, na primjer, pojedini ikavizmi u nekim gradskim predjelima u odnosu na ekavizme u drugima (*di, gdi — de, gde, 'dida — 'deda*),¹² glas *a* ili glas *e* na mjestu nekadašnjega poluglasa (usp. t. 4), kao što je čuvanje glasa *h* ili njegovo sporadičko gubljenje (*'hočeš — 'očeš, 'hrapaf — 'rapaf*), kao što je sporadička pojava *j* (<* *d'*) mjesto *ǰ* (usp. *do'haǰat — do'hajati*), kao što je izgovor *'vidǰ* ili *'videl — 'vidil, 'misǰ* ili *'mislil, 'vidla, 'misla* ili *'videla — 'vidila, 'mislila, 'fest — 'fejst*, infinitiv sa završetnim *-i* ili bez njega (tipičan je infinitiv izjednačen s nekadašnjim supinom, kao u samoborskom govoru),¹³ imperativ kao *'čeki* ili *'čeke* ili *'čekaj*, kao što je različita zastupljenost pojedinih riječi (usp. npr. sporadički *mu'stači*, uz ob. *'brki*), kao što je potpuni gubitak fonološke funkcije akcenata ili mogućnost čuvanja opreke po kvantiteti itd.

¹¹ Zagrebački kajkavski govor opisao je u opsežnoj monografiji američki sveučilišni profesor Thomas F. Magner (u djelu navedenom u bilj. 9). On je zaista dobro prikazao kajkavski govor svojih informatora, ali je premalu pažnju posvetio štokavskim jezičnim elementima u zagrebačkoj koiné i zanemario ulogu kajkavskoga dijalekatskog supstrata u njoj. Premda prof. Magner pretpostavlja mogućnost da je opisao zagrebački kajkavski govor u cjelini njegovih realizacija, odnosno premda pretpostavlja mogućnost da je govor njegovih ispitanika tipičan za sve Zagrepčane koji se služe gradskom kajkavštinom («What follows then is a description of a Zagreb kajkavian dialect ... though it may well be, as some of my informants believe, the Zagreb kajkavian dialect.»), ta njegova studija prikazuje govor tek određenoga kruga ljudi i određenoga gradskoga područja.

¹² Usp. ikavski refleks *jata* na zapadu i jugozapadu od Zagreba, v. npr. A. Šojat, o. c. (bilj. 1, 2), *O govoru kajkavskih ikavaca u Zdenčini i Horvatima*, Ljetopis JAZU 76, 269—274, Zagreb 1972.

¹³ Usp. A. Šojat, o. c. (bilj. 2), str. 60.

Čitav je niz kajkavskih osobina zagrebačke koinè nasljeđe iz prošlosti, neke su njezine osobine rezultat nazočnosti štokavskoga i čakavskoga narječja u Zagrebu i ušle su u nju iz standardnog jezika ili zajedničkim životom kajkavskih, štokavskih i čakavskih Zagrepčana u prošlosti i sadašnjosti, a jedan se, najmanji, dio njezinih osobina mora pripisati različitom kajkavskom supstratu, pa i superstratu u različitim gradskim predjelima.

Svi ti dodiri uvjetuju mogućnost različitih ostvarivanja ponekih jezičnih osobina u zagrebačkoj kajkavskoj koinè, tj. njihovim se utjecajem ostvaruje nekoliko različitih, međusobno najčešće ipak tek u manje važnim pojedinostima neusklađenih varijanata.

R é s u m é

LE PARLER KAĀKAVIEN DE ZAGREB

L'auteur expose les caractéristiques principales du parler kaĀkavien de Zagreb, illustrant ces caractéristiques du point de vue historique et contemporain en ce qui concerne les influences dialectales et l'influence subie de la part de la langue littéraire. La forte et continuelle présence de la langue littéraire est une cause qui provoque des changements continuels au sein du kaĀkavien zagrébois ce qui fait que les formes štokaviennes — phonétiques, morphologiques et lexicographiques — sont de pair avec les formes kaĀkaviennes zagréboises anciennes. Dans une telle situation linguistique, comportant la coexistence et l'interférence, en tant que résultat d'une longue coexistence du kaĀkavien, štokavien, et, dans une certaine mesure, aussi du parler čakavien, comme aussi même d'une coexistence commune des différentes langues, vient d'être perdue la fonction distinctive des accents à ce qui commence à se superposer par reconstitution à la suite de la langue littéraire une fonction distinctive en opposition de :accent long ~ accent bref.

Le parler kaĀkavien de Zagreb représente un conglomérat dans lequel apparaissent, à côté de la base kaĀkavienne très accusée, des éléments linguistiques štokaviens, mais d'une fréquence et stabilité très différente en ce qui concerne les individus, aussi bien que les différentes générations et les groupes sociaux. Dans ce même parler zagrébois sont réalisées aussi, à côté des caractéristiques linguistiques kaĀkaviennes communes, une série de caractéristiques différentes qui pour la plupart concernent le parler substratique de différentes parties urbaines de Zagreb.